
ВІТЧИЗНЯНИЙ І ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД

УДК 373.21(477)

**"СТАЛІНСЬКА ЕСТАФЕТА" ЗА ДОСТУПНІСТЬ СУСПІЛЬНОГО
ДОШКІЛЬНОГО ВИХОВАННЯ В УРСР (на початку 30-х рр. ХХ століття)**

Апрєлєва І. В.

У запропонованій статті йдеться про залучення УСРР до "Сталінської естафети" за доступність до суспільного дошкільного виховання; розкрито її мету і завдання; висвітлено діяльність державних, кооперативних, промислових, комунальних, торгових та сільськогосподарських підприємств УСРР в рамках реалізації "шести вказівок Сталіна"; наголошено на ефективності відповідних заходів з утримання та розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів.

Ключові слова: УСРР, "Сталінська естафета", "шість вказівок Сталіна", принцип доступності, суспільне дошкільне виховання, дошкільні заклади, літні дитмайдани.

В предложенной статье идет речь о вовлечении УСРР в "Сталинскую эстафету", предполагающую доступность общественного дошкольного воспитания; раскрыто ее содержание и задачи; освещена деятельность государственных, кооперативных, промышленных, коммунальных, торговых и сельскохозяйственных предприятий в рамках реализации "шести указаний Сталина"; акцентировано на эффективности соответствующих мероприятий по содержанию и расширению сети дошкольных учебных заведений различных типов.

Ключевые слова: УСРР, "Сталинская эстафета", "шесть указаний Сталина", принцип доступности, общественное дошкольное воспитание, дошкольные заведения, летние детские площадки.

This article is a consideration of the involvement of the Ukrainian SSR in "Stalin Relay" concerning accessibility of public preschool education. The article reveals its content and objectives, throws lights on the activities of governmental, cooperative, industrial, communal, commercial, and agricultural enterprises in the framework of "Stalin's 6 Directives", and accentuates the effectiveness of corresponding measures in maintenance and broadening of the network of preschool educational institutions of various types.

Key words: the Ukrainian SSR, "Stalin Relay", "Stalin's 6 Directives", accessibility principle, public preschool education, preschool institutions, children's summer playgrounds.

Постановка проблеми. У Концепції дошкільного виховання в Україні, Законах України "Про дошкільну освіту" та "Про охорону дитинства", Державній цільовій програмі розвитку дошкільної освіти до 2017 р. наголошується на забезпеченні доступності дошкільної освіти в державних та комунальних ДНЗ у межах державних вимог до її змісту, рівня й обсягу; на необхідності збереження та розвитку мережі ДНЗ, незалежно від підпорядкування, типів і форм власності.

Проте сьогодні у дошкільній освіті з'явилася низка проблем, спричинених насамперед такими соціально-економічними чинниками, як зниження обсягів виробництва, що призвело до вимушеної передачі відомчих дошкільних закладів у підпорядкування органів місцевого самоврядування, неспроможних забезпечити належний рівень фінансування дитсадків; низький рівень доходів сімей, що перешкоджає розвитку альтернативних приватних ДНЗ; воєнні дії на сході країни тощо. Крім того, труднощі у дошкільній освіті зумовлені й особливостями сучасної демографічної ситуації: висока динаміка народжуваності дітей в Україні потребує

інтенсивнішого розвитку мережі ДНЗ, чисельність яких сьогодні явно не відповідає реальним потребам населення.

Питання суспільного дошкільного виховання в Україні передбачають комплексний характер їх розв'язання. Одним із шляхів їх реалізації вважаємо творче використання педагогічної вітчизняної спадщини. Адже в Україні вже мала місце подібна ситуація, коли країна, спустошена громадянською війною, намагалася відбудувати систему освіти, наголошуючи на дошкільній ланці. Упродовж 20–30-х рр. ХХ ст. формувалися теоретичні, організаційні та методичні основи функціонування системи суспільного дошкільного виховання як початкової ланки системи народної освіти, що на основі принципу доступності забезпечувала б різнобічний і гармонійний розвиток дошкільників.

Аналіз сучасних педагогічних досліджень засвідчує, що проблематика розвитку системи суспільного дошкільного виховання в Україні стала предметом досліджень Н. Агафонової [1], В. Виноградової-Бондаренко [2], З. Нагачевської [10], С. Попиченко [12], І. Улюкаєвої [13], Х. Шапаренко [14] та ін.

Зокрема, становлення національної системи освіти в Україні у 1917–1920 рр. висвітлене в дисертаційному дослідженні Н. Агафонової [1], в якому розлого представлено розвиток однієї з її складових – дошкільної освіти; становлення і розвиток дошкільної педагогічної освіти в Україні (1905–1941 рр.) відображено у дисертації Г. Улюкаєвої [13]; розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні наприкінці ХІХ – на початку ХХ століття дослідила С. Попиченко [12]; становлення суспільного дошкільного виховання у Галичині (1869–1939 роки) – З. Нагачевська [10]; становлення системи соціального виховання і мережі закладів для захисту безпритульних дітей у 20-х рр. ХХ століття – предмет дослідження В. Виноградової-Бондаренко [2]. Публікації Х. Шапаренко окреслюють перспективи реалізації принципу доступності сучасної системи дошкільної освіти в Україні [14].

Отож науковцями досліджено й проаналізовано багато аспектів становлення й розвитку системи суспільного дошкільного виховання в Україні. Однак ще недостатньо вивчено організаційно-практичні засади розширення мережі дошкільних навчальних закладів в Україні у 30-ті рр. ХХ століття. Власне, тому **метою** нашої розвідки є аналіз ефективності державних заходів щодо утримання та розширення мережі дошкільних навчальних закладів різних типів в Україні у 30-ті рр. ХХ століття і, зокрема, реалізація так званої "Сталінської естафети".

Виклад основного матеріалу. На початку 30-х рр. ХХ століття інтенсивна індустріалізація та колективізація нашої країни призвели до широкого залучення у суспільне виробництво жінок, що, зі свого боку, викликало необхідність відкриття великої кількості виховних дитячих закладів. Цей процес здійснювався поетапно і досить тривало. У 1928 р. дитячі садки відвідували лише 0,75 % дітей дошкільного віку [4, с. 5]. Влаштувалися ці ДНЗ переважно у промислових районах.

Про важливість проблеми дошкільної освіти свідчить і постанова ЦК КП(б)У 1929 р. "Про чергові завдання партії щодо роботи серед робітниць і селянок" [7, с. 19]. Згідно з цією директивою, необхідно було якнайширше залучати жінок до участі у промисловому виробництві та суспільно-громадській діяльності. А це водночас зумовило потребу розвитку мережі закладів дошкільного виховання. Мати-робітниця змушена була віддавати дитину дошкільного віку на виховання до ясел або дитячого садка.

На ХІ Всеукраїнському з'їзді Рад у травні 1929 р. в резолюції "Про стан і перспективи культурного будівництва" наголошувалося, що розгортання мережі дошкільних закладів є невідкладним завданням вітчизняної освіти у найближчі роки. Передбачалося охопити мережею постійних та сезонних дошкільних закладів в УРСР приблизно 3000 промислових центрів. Проведення колективізації сільського господарства увиразнило проблему збільшення чисельності дошкільних закладів і в сільській місцевості (на початок 1930 р. передбачалося відкрити їх аж 1500) [6, с. 100].

Згідно з перспективним планом НКО, намічалася на всій території республіки розгорнути мережу дошкільних закладів для найбільш повного охоплення дітей віком до семи років: у 1930–1931 рр. – 215 тис. дітей (із них у місті – 80 тис., на селі – 135 тис.); у 1932–1933 рр. – 250 тис. (у т. ч. у місті – 100 тис., на селі – 150 тис.) [5, с. 104].

Виконання цих планів передбачало проведення значної роботи за участю державних органів влади та громадських організацій. В Україні діяльність зі створення дошкільних закладів набула масового характеру. У результаті її реалізації відбулися суттєві зрушення у розвитку суспільного дошкільного виховання. У межах утілення в життя принципу доступності суспільного дошкільного виховання у 1930-ті рр. в УРСР вважаємо т. зв. "дошкільний похід" із метою "... максимально охопити дошкільними установами передусім дітей робітників та колгоспників; поліпшити побут та виховання дитини дошкільного віку в родині; та покращити роботу наявних дошкільних установ" [8, с. 3]. Про ефективність зазначеної ініціативи свідчать статистичні відомості за 1931 р., що демонструють колосальне розширення мережі тогочасних дошкільних закладів. Приміром, за наявною інформацією, у 165 районах України станом на 1 листопада 1931 р. налічувалося 2 145 дитячих садків, дошкільною освітою було охоплено 96,6 тис. дітей, із них у містах – 44 600, у селах – 52 000. Дуже тішило величезне збільшення чисельності сільських дошкільних закладів, масово започаткованих як стаціонарні лише 1930 р. Крім того, влітку 1931 р. зорганізовано 11 000 дитячих майданчиків, які налічували приблизно 560 тис. дітей (за цим показником план НКО виконано на 100 %) [11, с. 9].

Ще одним ефективним масовим заходом у сфері дошкільного суспільного виховання вважаємо проголошену в березні 1932 р. у Радянському Союзі естафету з реалізації т. зв. "шести вказівок Сталіна" у дошкільній освіті. Її мета полягала в "... ударній боротьбі за реалізацію кількісних і якісних показників в дошкільній роботі" і передбачала виконання таких завдань:

"1. Закріплення майданів у стаціонарні дошкільні установи:

- а) боротьба за приміщення для дошкільних установ;
- б) кошти, харчування, обладнання.

2. Боротьба за кадри:

- а) підготовка нових кадрів;
- б) підвищення кваліфікації керівників, що працюють на майданах, та їх закріплення на дошкільній роботі.

3. Боротьба за якість дошкільного виховання" [9, с. 20].

До розв'язання першого завдання було задіяно всі тогочасні господарські, профспілкові, кооперативні і громадські організації. Зазначимо, що більшість із них унаслідок задіяності у "дошкільному поході" вже мали зорганізовані літні дитячі майданчики, які потрібно було трансформувати у постійно діючі дошкільні установи. У зв'язку з цим першочерговою проблемою, поставало питання придбання необхідних приміщень, яких літні дитмайданчики зазвичай не мали. Тому під час реалізації "Сталінської естафети" в містах керівництво підприємств, фабрик і заводів мало ознайомитися із сімейним станом своїх робітників, окреслити конкретні плани з поліпшення їх побуту, й зокрема, налагодження виховання дітей дошкільного віку, – одним словом, "... скласти плани обслуговування дитинства" [9, с. 21]. У сільській місцевості для відкриття дошкільних установ колгоспні організації й самі колгоспники зобов'язані були виділяти необхідні кошти, віднайти і пристосувати належні приміщення, налагодити повноцінне дитяче харчування. Що більше, відповідні підприємства мали "виділити відходи від виробництва" для виготовлення меблів, іграшок та одягу для дітей.

Під пильним наглядом держави перебувала робота житлокооперації з виконання постанови Уряду "Про виділення площі під дитячі заклади". Пильно обліковувалися всі приміщення, які можна було використати для ДНЗ, а також розроблялися перспективні плани будівництва нових.

Зазначимо, що для реалізації першого завдання "Сталінської естафети" – "закріплення майданів у стаціонарні дошкільні установи" – складався вичерпний план усіх відповідних заходів для забезпечення належними приміщеннями, коштами, харчуванням, обладнанням та мобілізувалися "... якнайширші трудящі маси" [9, с. 23].

Другим завданням естафети проголошувалася підготовка кадрів для дошкільної освіти. Н. Морозова зазначала: "... у питаннях розгортання дошкільної справи ніяк не можна відокремлювати виконання показників кількісних від якісних, бо вони цілком поєднані. Адже недостатня підготовка, недостатня озброєність дошкільних кадрів в першу чергу відбивається на якості виховання дітей" [9, с. 21]. Авторка акцентувала, що проблема професійних педагогічних працівників була в той час

вирішальною: коли батьки бачать добре налагоджену роботу дошкільної установи, що забезпечує повноцінний розвиток їхніх дітей, вони охоче включаються в роботу щодо поширення і вдосконалення дошкільної освіти. Реалізація другого завдання "Сталінської естафети" забезпечувалася шляхом пошуку необхідних кадрів для дошкільця; організації і проведення курсів підготовки та перепідготовки; постійних і пересувних методичних бібліотек; відповідних семінарів і гуртків; шефства досвідчених дошкільних педагогів над молодими; консультування дошкільних фахівців викладачами педтехнікумів та "дошкільними працівниками зразкових установ" [9, с. 23].

Третє завдання "Сталінської естафети" полягало в тому, щоб забезпечити якість роботи в дошкільних установах. Пріоритетними напрямками роботи дошкільних закладів визначалися: ідейно-політичне виховання, фізичне виховання, організація ігрової діяльності та посиленої праці дітей у природі. "Перевірка якості роботи дошкільних установ спрямовувалася на виявлення кращих дошкільних закладів для популяризації їхнього досвіду на різноманітних педагогічних конференціях, нарадах, з'їздах, у пресі. Кращих працівників дошкільця преміювали" [9, с. 24].

Утілення в життя завдань "Сталінської естафети" дало добрі результати, зумовивши зростання як кількісних, так і якісних показників дошкільної освіти. Скажімо, якщо на початку 1930 р. функціонувало 474 стаціонарні дитсадки, в яких виховувалися 21 328 дітей; на початку 1931 р. працювало 1,5 тис. дошкільних закладів на 74 тис. осіб, то на початок 1933 р. мережа дошкільних закладів зростає до 5 тис. і налічувала 272 тис. вихованців [13, с. 56].

Наведені цифри яскраво підтверджують поступ у дошкільному вітчизняному вихованні – станом на 1932 р. До речі, розширення мережі дошкільних закладів мало місце не тільки в міській місцевості, а й у сільській. Коли 1931 р. 47,5 % дітей міста було охоплено дошкільним вихованням, то на селі в 1931 р. цей показник становив лише 11 % дітей. І тільки 1932 р., коли навколо дошкільної справи мобілізовано "широку громадськість ... до активної участі в організації дошкільного виховання залучено колгоспні маси ... відбулося збільшення дошкільних контингентів на селі до 38 % загального числа дітей віком 4–7 років" [3, с. 19].

Як ми вже зазначали, якісні показники дошкільної освіти були так само важливими, як і кількісні. Тому на порядку денному в освітній галузі УРСР у 1932 р. стояло забезпечення вітчизняних дошкільних установ належним методичним керівництвом (а це – збільшення чисельності методистів-інструкторів, методкабінетів, мережі опорних та зразкових дошкільних установ, дослідних станцій, організація дошкільних музеїв, кабінетів пропаганди), а також методичною і дитячою літературою, відповідним дидактичним матеріалом.

По-новому розв'язувалося і питання забезпечення дошкільних установ необхідними кадрами. Зазначимо, що у 20-х рр. ХХ століття вихователів для дошкільних закладів УСРР готували насамперед на короткотермінових курсах. Навчалися на них переважно вихідці із сільської місцевості з досить низьким культурно-освітнім рівнем. Саме вони і становили основний відсоток працівників ясел, дитячих садків, майданчиків, осередків та притулків. Кількість фахівців у дошкільній галузі з вищою освітою була незначною. Саме тому у 30-х рр. ХХ століття в освітній системі УСРР пріоритетним постало питання забезпечення дошкільних установ кадрами відповідної кваліфікації.

Нова, єдина для всього СРСР, система педагогічної освіти була затверджена в Україні постановою РНК УРСР від 11 травня 1930 р. "Про реорганізацію мережі і системи педагогічної освіти" [13, с. 63]. У наступній Постанові РНК УРСР – від 11 липня 1930 р. – "Про реорганізацію системи педагогічної освіти" [13, с. 63] зазначалося, що педагогічна діяльність "... потребує вищої освіти, але найближчим часом держава не спроможна буде забезпечити всі освітні і виховні заклади педагогами з вищою освітою". І попри усі складнощі, була проведена велика робота – як зі створення власне мережі дошкільних закладів, так і центрів із підготовки педагогів. Відкривалися інститути народної освіти, педагогічні технікуми, постійно діючі курси; готувалася (хай і в обмеженій кількості!) методична література для вихователів; почали видаватися освітянські газети та журнали. Звичайно, "... кількість фахівців дошкільного виховання ще на кінець 1932 р. була недостатньою, але стала якісно вищою" [3, с. 21].

Висновки. Наведені дані свідчать, що уряд радянської України в досить складній політичній та соціально-економічній ситуації вважав за необхідне інтен-

сивно розвивати систему дошкільної освіти як один з найбільш важливих чинників виховання молодого покоління, майбутніх громадян країни. Ефективними заходами, які сприяли залученню широких робітничих і колгоспних мас до розв'язання проблем дошкільної освіти, а саме забезпечення доступності суспільного дошкільного виховання, на початку 30-х рр. XX століття в УРСР були "дошкільний похід" та "Сталінська естафета". Їх реалізація принесла ефективні результати – як кількісні (зростання мережі дошкільних установ), так і якісні (забезпечення дошкільних закладів кваліфікованими кадрами, методичною літературою, дидактичними матеріалами тощо).

Література

1. Агафонова Н. В. Становлення національної системи освіти в Україні: 1917–1920 / Н. В. Агафонова. – Одеса : Принт-Мастер, 2002. – 205 с.
2. Виноградова-Бондаренко В. Є. Виховання безпритульних дітей в Україні 20-х років XX століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01 "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / Виноградова-Бондаренко В. Є. – К., 2001. – 21 с.
3. Гендрихівська А. П'ятнадцять років дошкільного виховання на Україні / А. Гендрихівська // За комуністичне виховання дошкільників. – 1932. – № 10. – С. 12–23.
4. Дошкільне виховання: матеріали до poradника : допоміжна книга для робітників соціального виховання, студентів педагогічних вузів та батьків. – Х. : ДВУ, 1928. – 123 с.
5. Закони та розпорядження в справі народної освіти. – Х. : Рад. школа, 1931. – 308 с.
6. Культурное строительство в СССР 1917–1927 гг. : документы и материалы. – М. : Госполитиздат, 1989. – 381 с.
7. Морозова Н. Громадськість і дошкільне виховання / Н. Морозова // Шлях освіти. – 1929. – № 10. – С. 18–22.
8. Морозова Н. Підсумки росту дошкільної мережі за першої п'ятирічки / Н. Морозова // За комуністичне виховання дошкільників. – 1932. – № 11–12. – С. 1–11.
9. Морозова Н. Увімкнемося до Сталінської естафети! / Н. Морозова // За комуністичне виховання дошкільників. – 1932. – № 9. – С. 18–25.
10. Нагачевська З. І. Становлення і розвиток українського суспільного дошкільного виховання в Східній Галичині (1869–1939 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. пед. наук : спец. 13.00.01. "Загальна педагогіка та історія педагогіки" / З. І. Нагачевська. – К., 1995. – 24 с.
11. Пасіка Т. Школа й дошкільне виховання на Україні за 15 років / Т. Пасіка // За комуністичне виховання дошкільників. – 1932. – № 10. – С. 1–12.
12. Попиченко С. Розвиток теорії і практики дошкільного виховання в Україні (кінець XIX – початок XX ст.) / С. Попиченко. – К. : Просвіта, 2001. – 154 с.
13. Улюкаєва І. Г. Становлення і розвиток дошкільної педагогічної освіти в Україні (1905–1941 рр.) : дис. ... канд. пед. наук : спец. 13.00.01 / Улюкаєва І. Г. – К. : ДПУ, 1993. – 280 с.
14. Шапаренко Х. А. Проблеми і перспективи реалізації принципу доступності системи дошкільної освіти в Україні / Х. А. Шапаренко // Молодий вчений. – 2014. – № 12. – С. 196–199.